

KS. RADOSŁAW WROŃSKI

TRYNITARNE PODSTAWY EKLEZJOLOGII KOMUNIJNEJ WEDŁUG WAĆŁAWA HRYNIEWICZA OMI

TRINITARIAN FOUNDATIONS OF COMMUNIONAL ECCLESIOLOGY ACCORDING TO WAĆŁAW HRYNIEWICZ OMI

A b s t r a c t. Holy mystery of the unity of the Church finds its source in the mystery the unity of the Holy Trinity. Hryniewicz understands the Church as the body of three Persons, which exists thanks to the Trinity and in order to participate in its life. The dogma of the Trinity contains the basis of Christian anthropology. For Hryniewicz, each being has a communion character. Nothing exists outside of the communion, even God himself. Love and the relational character of the Divine Persons are fundamental features of God's existence.

Ontology of the person, according to the communion theologian of Lublin, constitutes the basis of ontology of community. The mystery of the person lies in the fact that it combines in itself and identifies particularity (individuality), relationality and community (Gr. *κοινωνία* [*koinōnía*]). A person is an existential relationship. "To be," according to Hryniewicz, means "to love." Trinity is a model of diversity, which does not destroy unity but enriches it. To someone could truly be, two conditions have to be satisfied: be oneself and be in a relationship.

Key words: Communion ecclesiology; Trinitology; Waćław Hryniewicz; person; perichoresis; relation; communication; theology of communion.

Według ks. Jerzego Szymika, Waćław Hryniewicz OMI to jeden z największych i najbardziej oryginalnych polskich teologów: „Hryniewicz się w polskiej teologii słucha, czyta i z nim współmyśli. Najprościej: nie da się w Polsce uprawiać teologii, ignorując jego dorobek”¹. W ocenach najwybit-

Ks. mgr RADOSŁAW WROŃSKI – prezbiter diecezji radomskiej, absolwent UKSW; adres do korespondencji – e-mail: radusw@op.pl

¹ J. SZYMIK, *Recenzja dorobku naukowego o. prof. dr hab. Waćława Hryniewicza OMI w postępowaniu o nadanie tytułu doktora honoris causa UO*, w: *Doctores Honoris Causa Universitatis Opoliensis. Prof. dr hab. Waćław Hryniewicz OMI. Prof. dr hab. Stanisław Celestyn Napiórkowski OFMConv.*, red. P. Jaskóła, R. Porada, Opole: Wydawnictwo Św. Krzyża 2014, s. 26.

niejszych teologów z Polski² i spoza granic kraju³ określany jest przede wszystkim mianem „teologa paschalnego”, teologa radykalizmu nadziei powszechnego zbawienia oraz teologa ekumenii. Wydaje się, że nikt do obecnej chwili nie próbował określić go jako teologa komunijnego⁴ oraz podjąć badań jego pracy pod kątem komunijnym. Niniejszy artykuł, czerpiąc inspirację ze słów lubelskiego teologa, który głosi, że „jedność Kościoła jest możliwa do osiągnięcia jedynie w ramach eklezjologii wspólnoty Kościołów, eklezjologii komunijnej opartej na biblijnej i starochrześcijańskiej kategorii *κοινωνία/communio*”⁵, pragnie ukazać trynitarnie podstawy jego eklezjologii komunijnej, bo jak już w 1989 r. sam stwierdził, „sprawa rozwoju i ugruntowania prawdziwej eklezjologii wspólnoty, eklezjologii komunijnej (*κοινωνία/communio*), organicznie powiązanej z pojęciem Kościoła jako wspólnoty eucharystycznej, jest [dla niego] jednym z istotniejszych postulatów teologicznych, czekających na urzeczywistnienie w najbliższym czasie”⁶.

1. ONTOLOGICZNA JEDNOŚĆ KOŚCIOŁA

Zbadanie trynitarnych podstaw eklezjologii komunijnej należy rozpocząć od przybliżenia Hryniewiczowskiego pojęcia ontologicznej jedności Kościoła. W jej kontekście Hryniewicz odkrywa trynitarnie źródła zachowanej jedności Kościoła.

Eklezjologia dla teologa z Lublina nie jest samodzielną i niezależną dziedziną refleksji teologicznej, ma bowiem wyraźny charakter relacyjny – i stąd nasuwa się pytanie o relacje, które łączą eklezjologię z całą nauką o Trójcy

² Por. A. NOSSOL, *Ekumenia radykalnej nadziei zbawczego uniwersalizmu. Próba ogólnej charakterystyki paschalnej teologii Prof. Waclawa Hryniewicza*, w: *Instaurare omnia in Christo. O zbawieniu, teologii, dialogu i nadziei Profesorowi Waclawowi Hryniewiczowi OMI w 70. rocznicę urodzin*, red. P. Kantyka, Lublin: Wydawnictwo KUL 2006, s. 105.

³ Por. L. SANDRI, *List jubileuszowy Watykańskiego Sekretariatu Stanu z racji 70-tych urodzin ks. prof. Dra hab. Waclawa Hryniewicza*, w: *Instaurare omnia in Christo*, s. 5, por. także P. JASKÓŁA, *Laudacja z okazji nadania tytułu doktora honoris causa Uniwersytetu Opolskiego o. prof. dr. hab. Waclawowi Hryniewiczowi OMI*, w: *Doctores Honoris Causa Universitatis Opoliensis*, s. 12.

⁴ Por. P. JASKÓŁA, *Laudacja*, s. 12.

⁵ W. HRYNIEWICZ, *Prawda i nadzieja. Relacyjność i eschatologiczna orientacja prawdy w Kościele*, w: *Ekumeniczna odpowiedzialność na początku trzeciego tysiąclecia*, red. L. Górka, S. Pawłowski, Lublin: Wydawnictwo KUL 2003, s. 266.

⁶ TENŻE, *Ku integralnej ontologii osoby ludzkiej*, w: TENŻE, *Bóg naszej nadziei. Szkice teologiczno-ekumeniczne*, t. 1, Opole: Wydawnictwo Św. Krzyża 1989, s. 198.

Świętej, głównie zaś z chrystologią i pneumatologią⁷. Normę myślenia chrześcijańskiej eklezjologii stanowi, według niego, prawda, że cała egzystencja Kościoła naznaczona jest uczestnictwem w tajemnicy Trójjedynego Boga, w której jest zakorzeniona jak w praźródle ostatecznej jedności⁸. „Zdrowie” eklezjologii zależy jednak od zachowania równowagi pomiędzy trynitarą wizją Boga, chrystologią i pneumatologią⁹. Jest to bowiem jedność „w Chrystusie i przez Chrystusa”, a zarazem jedność nieodłączna od działania Ducha Świętego, „sprawcy różnorodnych darów”¹⁰. Jak twierdzi Hryniewicz: „Jeżeli istnieje ontologia Kościoła, to jest to ontologia trynitarnej, paschalnej i charyzmatycznej”¹¹. Ona sprawia, że choć podział w Kościele boleśnie odczuwa wielu chrześcijan i ma on w sobie bez wątpienia coś tragicznego i tajemniczego, to dotyczy on tylko widzialnego, kanoniczno-instytucjonalnego wymiaru egzystencji chrześcijańskiej¹². Jak relacjonuje jego uczeń, Stanisław J. Koza, Hryniewicz nigdy nie zwątpił w istnienie tej „świętej tajemnicy jedności Kościoła”¹³.

2. KOŚCIÓŁ „CIAŁEM TRZECH”

Prawidłowe ujęcie misterium Kościoła wymaga, według Hryniewicza, nieustannego prostowania i korygowania fałszywych wyobrażeń o Bogu, na które dzisiejsi ludzie, jako dzieci współczesności, wciąż są narażeni. Od tego bowiem obrazu Boga zależy wizja Kościoła Chrystusowego¹⁴. Idąc za dokumentami soborowymi¹⁵, stwierdza: „Największym wzorem i zasadą (*exemp-*

⁷ Por. TENŻE, *Przymioty Kościoła w perspektywie paschalnej*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 32 (1985), z. 2, s. 149.

⁸ Zob. tamże, s. 150; TENŻE, *Nasza Pascha z Chrystusem. Zarys chrześcijańskiej teologii paschalnej – t. 2*, Lublin: TN KUL 1987, s. 61; TENŻE, *Tajemnica jedności Kościoła*, w: *Ku chrześcijaństwu jutra. Wprowadzenie do ekumenizmu*, red. W. Hryniewicz, J.S. Gajek, S.J. Koza, Lublin: TN KUL 1996, s. 41; TENŻE, *Pedagogia nadziei. Medytacje o Bogu Kościele i ekumenii*, Warszawa: Verbinum 1997, s. 158; E. PIOTROWSKI, *Traktat o Trójcy Świętej*, w: *Dogmatyka*, t. 4, red. E. Adamiak, A. Czaja, J. Majewski, Warszawa: Biblioteka „WIEZI” 2007, s. 230.

⁹ Zob. W. HRYNIEWICZ, *Nasza Pascha z Chrystusem*, s. 100.

¹⁰ TENŻE, *Tajemnica jedności Kościoła*, s. 41.

¹¹ TENŻE, *Przymioty Kościoła w perspektywie paschalnej*, s. 150.

¹² Zob. TENŻE, *Tajemnica jedności Kościoła*, s. 42; TENŻE, *Kenoza Chrystusa a eklezjologia*, w: TENŻE, *Kościół jest jeden*, Kraków: Wydawnictwo Znak 2004, s. 292.

¹³ S.J. KOZA, *Tajemnica jedności i podziału Kościoła. Kilka refleksji ekumenicznych ucznia o swym Mistrzu*, w: *Instaurare omnia in Christo*, s. 110.

¹⁴ Zob. W. HRYNIEWICZ, *Dramat wiary Abrahama*, w: TENŻE, *Kościół jest jeden*, s. 17.

¹⁵ SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Dekret o ekumenizmie „Unitatis redintegratio”* (21 XI 1964), nr 2.

lar et principium) tej tajemnicy jest jedność jednego Boga Ojca i Syna w Duchu Świętym w Troistości Osób¹⁶. Pełnia Kościoła pochodzi od Trój-jedynego Boga¹⁷. Wizji jedności Boga w trzech Osobach odpowiada wiara w jeden Kościół i jeden chrzest, udzielany „w [jedno!] imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego” oraz Apostolskie wyznanie wiary, włączające artykuł *Credo Ecclesiam* w trynitarne kontekst *Credo in Deum triumum*. W ten sposób temat jedności rozwinięty jest konsekwentnie w samej strukturze *Credo*¹⁸.

Kościół jest, dla Hryniewicza, pełen Trójcy, jest – jak pisze za Tertulianem – „ciałem Trzech”, istniejącym dzięki Trójcy i dla uczestnictwa w Jej życiu¹⁹. Kto pyta o tajemnicę jedności Kościoła, musi mieć przed oczyma prąródło ostatecznej jedności w Bogu, do której zmierza wszystko, co istnieje. Tajemnica jedności Kościoła jest i pozostanie na ziemi niedoskonałym odzwierciedleniem tajemnicy jedności Osób Boskich (zob. J 17,21). Nadaje to samemu pojęciu jedności charakter dynamiczny. Jedność ta jest nieustannym imperatywem, zobowiązaniem i zadaniem²⁰. Całą historię Kościoła Hryniewicz opisyje jako jedne, wielkie, trynitarne dzieje Boga i ludzi²¹.

3. OSOBA KLUCZEM DO ZROZUMIENIA TRYNITARNEJ ONTOLOGII KOŚCIOŁA I CZŁOWIEKA

Ważne miejsce w trynitarnej ontologii Kościoła zajmuje u Hryniewicza pojęcie osoby. Bóg jest bardzo ludzki. Jeżeli stworzył człowieka i w człowieku jest coś pięknego, szlachetnego, zdolnego do współczucia – to pochodzi to na pewno z Boga²². Teolog z Lublina podkreśla z naciskiem, że osoba ludzka została stworzona na obraz i podobieństwo Trójjedynego Boga, dlatego w dogmacie Trójcy Świętej widzi główną podstawę antropologii chrześcijańskiej²³. Czło-

¹⁶ W. HRYNIEWICZ, *Tajemnica jedności Kościoła*, s. 41.

¹⁷ Zob. TENŻE, *Przymioty Kościoła w perspektywie paschalnej*, s. 149.

¹⁸ Zob. TENŻE, *Nasza Pascha z Chrystusem*, s. 61; TENŻE, K. KARSKI, H. PAPROCKI, *Credo. Symbol naszej wiary*, Kraków: Wydawnictwo Znak 2009, s. 48.

¹⁹ Zob. W. HRYNIEWICZ, *Nasza Pascha z Chrystusem*, s. 62.

²⁰ Zob. TENŻE, *Tajemnica jedności Kościoła*, s. 41; TENŻE, *Pedagogia nadziei. Medytacje o Bogu Kościele i ekumenii*, Warszawa: Verbinum 1997, s. 158.

²¹ Zob. TENŻE, *Przymioty Kościoła w perspektywie paschalnej*, s. 149.

²² TENŻE, *Nad przepaściami wiary. Rozmawiają Elżbieta Adamiak i Józef Majewski*, Kraków: Wydawnictwo Znak 2008, s. 312.

²³ Zob. TENŻE, *Współczesna antropologia prawosławna*, „Analecta Cracoviensia” 4 (1972), s. 223; TENŻE, *Przyzywanie Ducha. Bizantyjska pneumatologia Symeona zwanego Nowym Teologiem*, „Znak” 1994, nr 3 (466), s. 4.

wiek – istota ikoniczna – nawet po swym upadku jest nadal obrazem Bożym; obraz ten został zniekształcony przez grzech, ale nie całkowicie zatarty²⁴. Osoba ludzka jest niejako częścią tajemnicy samego Boga i Jego własnej egzystencji osobowej – i dlatego można się do niej przybliżyć tylko w odniesieniu do boskiej tajemnicy²⁵. Obraz ten nie jest „czymś”, lecz osobowym *esse hominis ex esse Dei*²⁶. Bóg, który jest Stwórcą i pragnie łączności ze swymi stworzeniami, istnieje w relacji i jest istotą na wskroś komunijną, pragnie objawiać siebie, komunikować się i obdarzać udziałem w swoim Boskim życiu. Jest to zdumiewająca kontynuacja dzieła stworzenia w całych dziejach świata²⁷.

Relacyjność Osób Boskich i miłość są więc podstawową cechą bytowania samego Boga²⁸. Chrześcijańska wiara w Trójcę Świętą ukazuje Boga jako wspólnotę Osób – przedziwną wymianę międzyosobową²⁹. Byt Boski, według Hryniewicza, jest bytem relacyjnym, komunijnym, wspólnotowym. Nie ma w Nim nic z narcystycznego skupienia się na sobie samym. Bez pojęcia komunijnej wspólnoty można by mówić o Bogu jedynie jako o Wielkim Samotniku – narcystycznym władcy skupionym tylko na własnej jaźni. Tymczasem jest On odwieczną Wspólnotą Osób, skierowaną w stronę świata i ludzkości: *Deus propter nos*. W pojęciu boskiej osoby nie ma tego, co po ludzku nazwać można zgięciem ku sobie³⁰. Bóg nie jest Bogiem uniformizmu³¹. Jest On prawzorem wszelkiego bytowania, dlatego żadna rzeczywistość nie da się pojąć sama w sobie, bez odniesienia do innych. Jak twierdzi Hryniewicz, „nawet Bóg istnieje dzięki wydarzeniu komunii. Nic nie istnieje poza komunią, nawet sam Bóg poszukujący przyjaźni czło-

²⁴ Zob. TENŻE, *Człowiek – istota otwarta na uczestnictwo w Bogu*, w: TENŻE, *Bóg naszej nadziei*, s. 130.

²⁵ Zob. TENŻE, *Ku integralnej ontologii osoby ludzkiej*, w: TENŻE, *Bóg naszej nadziei*, s. 190.

²⁶ Zob. TENŻE, *Człowiek – istota otwarta na uczestnictwo w Bogu*, s. 135.

²⁷ Zob. TENŻE, *Nadzieja leczy. Zamyślenia na każdą porę*, Warszawa: Verbinum 2009, s. 22 n.

²⁸ Zob. TENŻE, *Zbawiciel jest polifoniczny*, http://wyborcza.pl/1,76842,5738977,Zbawiciel_jest_polifoniczny.html?fb_xd_fragment#?=&cb=f2467970043df78&relation=parent.parent&transport=fragment&type=resize&height=21&width=120 [24.03.2011].

²⁹ Zob. TENŻE, *Nad przepaściami wiary*, s. 261.

³⁰ Zob. TENŻE, *Bóg naszej nadziei*, s. 194; TENŻE, *Pascha Chrystusa w dziejach człowieka i wszechświata. Zarys chrześcijańskiej teologii paschalnej*, t. 3, Lublin: TN KUL 1991, s. 69; TENŻE, *Dar Zmartwychwstałego. Pneumatologia prawosławna i jej znaczenie dla ekumenii*, w: *Duch, który jednoczy. Zarys pneumatologii*, red. M. Marczewski, Lublin: Wydawnictwo „Polihymnia” 1998, s. 213; W. HRYNIEWICZ, K. KARSKI, H. PAPROCKI, *Credo*, s. 45; W. HRYNIEWICZ, *Nad przepaściami wiary*, s. 261; TENŻE, *Teolog na drogach nadziei. Moje doświadczenia chrześcijańskie*, w: *Drogi chrześcijaństwa*, red. B. Sławiński, Warszawa 2008, s. 20.

³¹ Zob. TENŻE, *Kenoza Chrystusa a eklezjologia*, w: *Kościół jest jeden*, s. 298.

wieka”³². Bóg jest nieustannym dialogiem Osób, najbardziej zdumiewającą komunią międzyosobową, niepojętą dla ludzi miłością i dobrocią. Bóg sam jest w najwyższym stopniu dialogiem, udzielaniem się, słowem jedności i pokoju. Będąc z istoty swej miłością (zob. 1J 4,8.16), ustawicznie wzywa do dialogu każdego człowieka, aby został zbawiony i doszedł do poznania prawdy (zob. 1Tm 2,4). Ten Bóg udziela się wszystkim stworzeniom³³, a Jego radością jest przebywać z ludźmi³⁴.

Chociaż Hryniewicz docenia Eucharystię, uważając ją za uprzywilejowane miejsce spotkania z Bogiem, to jednak za najważniejsze i najbardziej wstrząsające miejsce spotykania Boga uznaje cud Boga istniejący w ludziach. Są cuda wielkie i widoczne, ale są również inne, ukryte w ludziach. Należą do nich wszystkie przemiany ludzkiego serca: to, że egoista potrafi zdobyć się na wielkoduszny gest, że człowiek pełen lęku okazuje nieraz odwagę. Bóg czyni cuda w ludziach. Trzeba tylko umieć to dostrzec, trzeba być uważnym. Na tym Hryniewicz opiera swą wiarę w realność Boga, w Jego niemal dotykalaną obecność³⁵.

Spśród zainteresowań swojego mistrza, ks. Wincentego Granata, Hryniewicz w sposób wyjątkowy upodobał sobie jego szczególne uwrażliwienie na człowieka oraz jego otwartość³⁶. Idąc za przemyśleniami Granata, w sercu swoich refleksji stawia ideę osoby. Uważa ją za podstawę i serce-klucz, od którego zależy nie tylko rozumienie całego misterium chrześcijaństwa, ale i codzienne życie tak każdego poszczególnego człowieka, jak i wspólnoty Kościoła³⁷. Teologia osoby ludzkiej jest dlań nierozłącznie związana z całą teologią³⁸. Ontologia osoby stanowi podstawę ontologii wspólnoty³⁹, ontologia wspólnoty Kościoła zaś jest przedłużeniem ontologii osoby⁴⁰. W teologicznej wizji tajemnicy Kościoła znajduje swoje przedłużenie trynitarny model wzajemnych relacji osobowych. Kościół stanowi osobową wspólnotę

³² TENŻE, *Teolog na drogach nadziei*, s. 20.

³³ Zob. TENŻE, *Dialog jako podstawowa kategoria wiary*, w: *O ekumenizmie w roku wiary. Księga pamiątkowa z okazji jubileuszu 30-lecia Instytutu Ekumenicznego KUL*, red. P. Kantyka, P. Kopiec, M. Składanowski, (Teologia w dialogu, t. 15), Lublin: Wydawnictwo KUL 2013, s. 55.

³⁴ Zob. TENŻE, *Nad przepaściami wiary*, s. 36.

³⁵ Zob. tamże, s. 255.

³⁶ Zob. TENŻE, *Był i pozostanie moim mistrzem*, w: *Tajemnica człowieka. Wokół osoby i myśli ks. Wincentego Granata*, red. W. Hryniewicz, Lublin: TN KUL 1985, s. 454.

³⁷ Zob. TENŻE, *Ku integralnej ontologii osoby ludzkiej*, w: TENŻE, *Bóg naszej nadziei*, s. 190 n.

³⁸ Zob. tamże, s. 197.

³⁹ Zob. tamże, s. 195.

⁴⁰ Zob. tamże, s. 198.

„pełną Trójcy Świętej”⁴¹. Z wielości ludzkich osób Duch Święty tworzy jeden żywy organizm Kościoła, wspólnotę (κοινωνία [*koinōnia*] – 2Kor 13,13) przenikniętą Jego obecnością i energiami⁴². Prawdziwa natura Kościoła, zakorzeniona w Trójcy Świętej, odsłania istotne przesłanki antropologii chrześcijańskiej, antropologii braterstwa i wspólnoty⁴³, tak mocno obecnej w całej teologii Wacława Hryniewicza. U tego teologa komunii niemożliwe staje się właściwe rozwinięcie teologii wspólnoty bez dostrzeżenia jej głębokich podstaw w samej tajemnicy osoby ludzkiej⁴⁴.

4. OSOBA RELACJĄ EGZYSTENCJALNĄ W ONTOLOGII TRYNITARNEJ KOŚCIOŁA

Komunia, wspólnota to – według Hryniewicza – najbardziej pierwotne pojęcie ontologiczne. Jak już zauważono, według niego nic nie istnieje bez wspólnoty, samo w sobie, w całkowitej izolacji – nawet sam Bóg jako źródło wszystkiego, co istnieje. Dlatego właśnie wszelki byt ma również charakter komunijny. Nie ma prawdziwego bytu bez komunii, wspólnoty, wzajemnej zależności. Również osoba nie może istnieć bez komunii. Za chrześcijańską wizją Trójcy Świętej stoi niezwykła ontologia komunii i wzajemnego oddania między Osobami Boskimi⁴⁵. Misterium osoby tkwi w tym, że łączy się w niej i utożsamia to, co wydaje się wręcz wewnętrzną sprzecznością: inność oraz jedność, czyli zdolność wchodzenia w relację i tworzenia wspólnoty (*communio*), której zaprzeczeniem jest podział⁴⁶. Hryniewicz powołuje się na św. Bazylego⁴⁷, który, podkreślając podobieństwo człowieka do Boga w jego zdolności do wspólnoty i zjednoczenia, określa człowieka jako κοινωνικόν ζῷον [*koinōnikon zōon*]⁴⁸. Poznanie ludzkie jest nie tyle poznaniem istoty bądź natury bytu (οὐσία [*ousia*]) jako takiego, lecz poznaniem

⁴¹ Zob. tamże, s. 197.

⁴² Zob. TENŻE, *Pascha Chrystusa w dziejach człowieka i wszechświata*, s. 95.

⁴³ Zob. TENŻE, *Ku teologii Kościołów siostrzanych*, w: *Kościół siostrzany. Dialog katolicko-prawosławny 1980-1991*, Warszawa: Verbinum 1993, s. 340.

⁴⁴ Zob. TENŻE, *Pascha Chrystusa w dziejach człowieka i wszechświata*, s. 95.

⁴⁵ Zob. W. HRYNIEWICZ, K. KARSKI, H. PAPROCKI, *Credo*, s. 45.

⁴⁶ Zob. W. HRYNIEWICZ, *Ku integralnej ontologii osoby ludzkiej*, s. 195.

⁴⁷ Por. BAZYLI WIELKI, *Ῥοι κατὰ πλάτος (Regulae fusius tractatae)*, w: *Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca*, ed. P. Migne, vol. 31, Paris 1857-1866, k. 917 (cyt. za: W. HRYNIEWICZ, *Człowiek – istota otwarta na uczestnictwo w Bogu*, w: TENŻE, *Bóg naszej nadziei...*, s. 132).

⁴⁸ Zob. W. HRYNIEWICZ, *Człowiek – istota otwarta na uczestnictwo w Bogu*, w: TENŻE, *Bóg naszej nadziei*, s. 132.

bytu jako obecności (παρουσία {παρ-ουσία} [*parousia*])⁴⁹. Bóg jest pełnią osobowej egzystencji we wspólnocie. Każda z osób daje świadectwo innym w nieustannej i wzajemnej περιχώρησις [*perichōrēsis*]⁵⁰.

Idąc za Ojcami kapadockimi, ostateczny byt Boga lubelski teolog komunii utożsamia na pierwszym miejscu z osobą (ὑπόστασις [*hypostasis*] – πρόσωπον [*prosōpon*]), a nie z naturą (ουσία [*ousia*])⁵¹. Osobę od jednostki (*individuum*) odróżnia fakt, że nie jest ona zamkniętą w sobie monadą ani celem samym w sobie, stąd poznać ją można jedynie przez relację w perspektywie dialogicznej⁵². Wychodząc od etymologii greckiego słowa πρόσωπον [*prosōpon*], Hryniewicz ukazuje, że być osobą to być πρός (ku, w kierunku, w stosunku, do, względem, na) oraz ἢ ὤψ [*hē ōps*] (acc. ὄπα [*ōpa*], pl. neut. τὰ ὄπα [*ta ōpa*])⁵³ (twarz, oblicze, wygląd, wzrok, spojrzenie). Wyraża ono dynamizm relacyjny osoby. Mówi o zwróceniu twarzy lub spojrzenia ku drugiej osobie. Osoba bowiem to u Hryniewicza istnienie w relacji do kogoś lub czegoś. Wymiar ten przynależy konstytutywnie do ontologii osoby i niejako z definicji pojmuje osobę jako relację egzystencjalną⁵⁴. Lubelski teolog komunii, powołując się na patrystykę grecką, wskazuje, że jednym z kluczowych pojęć w rozumieniu prawdy o człowieku była idea wyjścia z siebie (ἐκστασις [*ekstasis*])⁵⁵. W pojęciu osoby πρόσωπον [*prosōpon*] mieści się zatem element wyjścia z siebie, wychylenia w stronę drugiego, zwrócenia ku twarzy drugiego (πρός ὄπα [*pros ōpa*])⁵⁶. To, co w kategoriach scholastycznych było uważane za najślabszy rodzaj bytu (*relatio*)⁵⁷,

⁴⁹ Zob. TENŻE, *Ku integralnej ontologii osoby ludzkiej*, s. 195.

⁵⁰ Zob. tamże, s. 193.

⁵¹ Zob. tamże.

⁵² Zob. tamże, s. 192.

⁵³ Por. *Słownik grecko-polski*, t. 4: P-Ω, red. Z. Abramowiczówna, Warszawa: PWN 1965, s. 692, s.v. ὤψ.

⁵⁴ Zob. W. HRYNIEWICZ, *Ku integralnej ontologii osoby ludzkiej*, s. 192; TENŻE, *Chrześcijaństwo nadziei. Przyszłość wiary i duchowości chrześcijańskiej*, Kraków 2002, s. 264.

⁵⁵ Zob. TENŻE, *Pascha Chrystusa w dziejach człowieka i wszechświata*, s. 94.

⁵⁶ Zob. TENŻE, *Bóg naszej nadziei*, s. 194.

⁵⁷ „Najmocniejszy sposób bytowania posiada Absolut, który jest bytem w sobie i przez siebie, czyli jest jedynym koniecznym przypadkiem bytowym, będącym racją wszelkiego bytowania. Ślabszy sposób bytowania dostrzegamy w bytach, które mają swoją podmiotowość, które są bytem w sobie – substancje – ale nie dzięki sobie, lecz które istnienie (bytowanie) otrzymują «z zewnątrz». Jeszcze ślabszy sposób bytowania można zauważyć w takich bytach, które nie są podmiotami, ale «tkwią» w podmiocie, a ściślej «emanują z podmiotu». Są to właściwości – przypadłości bytu. Są one o tyle bytami, o ile istnieją «w» podmiocie. Wreszcie najślabszy sposób bytowania jest taki, jaki bytuje tylko między korelatami, którego całą bytowością jest «być do». I to jest właśnie relacja, która występuje w najrozmaitszych dziedzinach, szczególnie zaś

staje się u Hryniewicza podstawowym modelem interpretacyjnym, ukazującym byt Kościoła jako wywodzący się z innej rzeczywistości oraz jego istnienie ukierunkowane na innych⁵⁸.

Teolog z Lublina, wskazując na życiowe doświadczenie, kreśli obraz istoty ludzkiej niepotrafiącej żyć w absolutnej samotności od początku do końca swego istnienia. Jest ona zbyt krucha i potrzebuje łączności z innymi. Swoje przetrwanie zawdzięcza trosce i pomocy ze strony innych⁵⁹. Człowiek istnieje dzięki relacjom z innymi ludźmi i ze środowiskiem naturalnym⁶⁰. W tym sensie doświadczenie życia potwierdza, że jesteśmy istotami nie tyle wspaniałymi, rozumnymi, wolnymi⁶¹, co i dialogicznymi, relacyjnymi, komunikacyjnymi⁶² – zdolnymi do przymierza z Bogiem⁶³. Hryniewicz przywołuje tu starochrześcijańską figurę Kościoła jako Orantki. Wzniesione ręce – receptywność, otwarcie, bezbronność; nie ma tu gestu zaciśniętej dłoni, tylko symbol ogromnej otwartości⁶⁴.

Komunijna istota człowieka wyraża się, według Hryniewicza, także w rzeczywistości jedności człowieka jako całości ciała i duszy. Człowiek jest całością psychofizyczną, duchowo-materialną. Jest takim stworzeniem, które łączy w sobie rzeczywistość duchową i cielesną⁶⁵.

Bóg objawia się człowiekowi jako Wzywający do nawiązania relacji i wspólnoty osobowej. On sam, istniejąc w międzyosobowym odniesieniu, staje się dla ludzi wezwaniem do relacji i wspólnoty. Osoba ludzka jest tajemniczą rzeczywistością, która może stać się odpowiedzią na to wezwanie Boga. Zawarta jest w niej radykalna możliwość pozytywnej bądź negatywnej

w aktach poznawczych, które są skierowane «do» podmiotu». M.A. KRĄPIEC, *Metafizyka. Zarys teorii bytu*, Lublin: TN KUL 1978, s. 334.

⁵⁸ Zob. W. HRYNIEWICZ, *Nasza Pascha z Chrystusem*, s. 55.

⁵⁹ Zob. TENŻE, *Nadzieja leczy. Zamyślenia na każdą porę*, s. 22.

⁶⁰ Aby dobrze zrozumieć teologa z Lublina, warto zauważyć, że w systemie tomistycznym, który wydaje się wiodącym w środowisku, w którym żyje (KUL), relacje w porządku realnym dzieli się na dwie kategorie: relacje konieczne, konstytuujące bytowość, oraz niekonieczne – takie, które niejako dochodzą do bytu już ukonstytuowanego. Według tego systemu w świecie występują takie przyporządkowania (relacje), które są niejako wtopione w samą rzecz, w sam byt – *ordo inclusus in essentia rei*. Do natury tych relacji należy fakt, że nie można ich ani utracić, ani nabyć. Powstają one wraz z bytem i wraz z nim giną. Por. M.A. KRĄPIEC, *Metafizyka*, s. 331.

⁶¹ Zob. W. HRYNIEWICZ, *Nad przepaściami wiary*, s. 13.

⁶² Zob. TENŻE, *Hermeneutyczne znaczenie idei bogoczości w świetle antropologii prawosławnej*, „*Studia Theologica Varsoviensia*” 12 (1974), nr 1, s. 266; TENŻE, *Przyzywanie Ducha*, s. 4; TENŻE, *Nadzieja leczy. Zamyślenia na każdą porę*, s. 22.

⁶³ Zob. TENŻE, *Nad przepaściami wiary*, s. 13.

⁶⁴ Zob. tamże, s. 140.

⁶⁵ Zob. tamże, s. 115.

relacji z Bogiem⁶⁶. Obraz Boży w człowieku nie utożsamia się bowiem z indywidualną naturą ludzką, obdarzoną szczególnymi właściwościami rozumu i woli, lecz z tajemniczą rzeczywistością osoby ludzkiej⁶⁷. To zdolność miłowania i komunikowania się z innymi decyduje o możliwości rozwoju człowieka jako osoby. Utrata tej zdolności prowadzi nieuchronnie do wewnętrznej pustki, rozczarowania, lęku, samotności i poczucia bezsensu. Jedno z najbardziej podstawowych doświadczeń ludzkości mówi o tym, że ten, kto nie ma dla kogo żyć, czuje, że jego istnienie staje się puste, jałowe, nieszczęśliwe i bezsensowne. Szczęście rodzi się z poczucia sensu i celowości istnienia. Niezdolność miłowania jest, według Hryniewicza, oznaką degradacji człowieczeństwa i stopniowego zamierania. W miłości i oddaniu osoba rozwija się, bez nich zaś duchowo obumiera. W myśli teologicznej Hryniewicza „być znaczy miłować”: *Amo ergo sum*⁶⁸.

Solidarność losu ludzi wierzących i niewierzących jest większa, niż człowiek sobie wyobraża. To ludzie tworzą dystans. Kiedyś, według przypuszczeń komunistycznego teologa z Lublina, ludzie zobaczą, jak blisko siebie byli, a nie widzieli tego⁶⁹. Podobnie Kościół w duchu soborowym jawi się u niego jako Kościół dla ludzi, dla świata – jako ten, który ma służyć. Kościół musi pozostawać w dialogu, wychodzić naprzeciw innym, ma być zapraszający, zatroskany i zdolny do szukania. Nie może być celem samym w sobie⁷⁰.

5. TRÓJCA ŚWIĘTA ŹRÓDŁEM JEDNOŚCI I RÓŻNORODNOŚCI W KOŚCIELE

Wychodząc od pojęcia osoby, Hryniewicz wskazuje, że Boska Trójca – odwieczna wspólnota życia i miłości – jest także niedościgłym wzorem dla wspólnoty Kościoła i całej ludzkości, również w komunii życia i wzajemnego przenikania się Osób Boskich, które są tajemnicą Ich niepojętej jedności. Hryniewicz podkreśla, że w Bogu nie ma żadnego podporządkowania Osób. Istnieje tylko pełna wzajemność relacji osobowych. Tajemnica Trój-jedynego Boga mówi jednak nie tylko o jedności, ale również o różnico-

⁶⁶ Zob. TENŻE, *Bóg naszej nadziei...*, s. 194.

⁶⁷ Zob. tamże.

⁶⁸ TENŻE, *Pascha Chrystusa w dziejach człowieka i wszechświata*, s. 159-160.

⁶⁹ Zob. TENŻE, *Nad przepaściami wiary*, s. 88.

⁷⁰ Zob. tamże, s. 136.

waniu. Boska Trójca jest wzorcem różnorodności, która nie niszczy jedności, lecz ją wzbogaca⁷¹. Pojęcie περιχώρησις [*perichōrēsis*] oznacza w sensie dosłownym ruch cykliczny, wzajemność, wymianę, przenikanie się i otwartość osób. Przedrostek περι- wskazuje na ruch „wokół”, -χώρησις zaś łączy się z χώρα [*chōra*] (przestrzeń, miejsce) oraz z χωρεῖν [*chōrein*] (iść, postępować naprzód, robić miejsce, zawierać) – samo χώρησις [*chōrēsis*] to posuwanie się, podążanie.

Stwarzając świat, Bóg powołał do istnienia inność istot różnych od siebie. Tajemnica inności Osób kryje się w samym wnętrzu Jego boskiego życia⁷². Bóg nie powtarza się. Jest Bogiem jedności i różnorodności⁷³, inność Osób jest nieodłączna od jedności Boskiej natury. Model trynitarny ukazuje jedyną w swoim rodzaju relację między komunią i odrębnością Osób. Właśnie ta inność w Bogu ma przede wszystkim charakter ontologiczny. Inność jednej osoby jest nieodłączna od relacji do pozostałych osób Boskiej Trójcy. Żadna z nich nie byłaby różna, gdyby nie pozostawała w relacji do innych Osób⁷⁴. Szczególne znaczenie osoby wynika stąd, że łączy ono w sobie elementy pozornie sprzeczne: partykularność (indywidualność) oraz relacyjność i wspólnotowość (κοινωνία [*koinōnia*])⁷⁵. Hryniewicz wyciąga stąd wniosek, że aby ktoś mógł prawdziwie być, winien spełniać dwa fundamentalne warunki: bycie sobą (podtrzymywanie własnej natury – ὑπόστασις [*hypostasis*]) oraz bycie w relacji (być osobą – πρόσωπον [*prosōpon*])⁷⁶. Skoro chrześcijański monoteizm nie wyklucza zasady różnorodności i wielości, a tajemnica życia Bożego zawiera w sobie zarówno jedność, jak i zróżnicowanie⁷⁷, wynika z tego, że także pojęcie osoby ludzkiej łączy w sobie element inności i wspólnoty. Mówiąc więc o tożsamości osoby czy całej społeczności, potwierdza się, że kształtuje się ona dzięki relacji do innych. Człowiek nie może być prawdziwie sobą jako osoba ludzka bez relacji do innych osób, wraz z ich odmiennością⁷⁸.

⁷¹ Zob. W. HRYNIEWICZ, K. KARSKI, H. PAPROCKI, *Credo*, s. 46.

⁷² Zob. TENŻE, *Kenoza Chrystusa a eklezjologia*, w: TENŻE, *Kościół jest jeden*, s. 276.

⁷³ Zob. tamże, s. 300.

⁷⁴ Zob. TENŻE, *Tożsamość i tolerancja*, w: TENŻE, *Kościół jest jeden*, s. 367 n.

⁷⁵ Zob. TENŻE, *Ku integralnej ontologii osoby ludzkiej*, s. 195.

⁷⁶ Zob. tamże, s. 193.

⁷⁷ Zob. W. HRYNIEWICZ, K. KARSKI, H. PAPROCKI, *Credo*, s. 46, por. W. HRYNIEWICZ, *Kościół jest jeden*, s. 368.

⁷⁸ Zob. W. HRYNIEWICZ, *Tożsamość i tolerancja*, w: TENŻE, *Kościół jest jeden*, s. 369.

6. ROLA *FILIOQUE* W ONTOLOGII TRYNITARNEJ KOŚCIOŁA

Wielką wartość dla koncepcji teologicznej Hryniewicza posiada także kontrowersyjna kwestia *Filioque*. Choć schemat myślenia o działaniu Boskiej Trójcy w dziejach zbawienia zadomowił się w teologii od dawna, sprzyjał – zdaniem prawosławnych chrześcijan, na których powołuje się Hryniewicz – rozwijaniu na Zachodzie „filiokwistycznej” nauki o Duchu Świętym, która podporządkowywała Go Synowi. Jedną z głównych przyczyn, dla której Kościół prawosławny nie przyjął dodatku *Filioque* do nicejsko-konstantynopolskiego *Symbolu* wiary, były obawy przed pomniejszeniem osobowej samodzielności Ducha Świętego. Jeżeli Duch jest odwieczny, równy Ojcu i Synowi w swoim bóstwie, nie może być zredukowany jedynie do roli pośrednika, a tym bardziej podporządkowany Synowi⁷⁹. Tradycja Kościoła wschodniego nie poprzestaje na wskazaniu relacji „Ojciec – Syn – Duch”, lecz zwraca uwagę na drugi, równie ewangeliczny model objawienia Trójcy Świętej: „Ojciec – Duch – Syn”. Pomiędzy Synem i Duchem istnieje relacja pełnej wzajemności oraz więź wzajemnej służby. Hryniewicz argumentuje tu faktem, że choć Chrystus posyła Ducha, Duch jednak posyła na świat Chrystusa. To On jest sprawcą tajemnicy wcielenia Słowa (zob. Łk 1,35). On kieruje Jezusa do publicznej działalności w momencie chrztu i objawia Go jako Mesjasza. Sama nazwa Χριστός [*Christos*] oznacza Tego, który został namaszczony (χρῖσμα [*chrisma*]) przez Ducha (por. Mt 12,18; Dz 10,38). Jezus odnosi w tym sensie do samego siebie prorocki tekst Izajasza (61,1) na początku swojej działalności. Cała ziemską działalność Jezusa przeniknięta jest obecnością i mocą Ducha. Przez Ducha oddał swoje życie dla zbawienia ludzi (por. Hbr 9,14). Przez Ducha Ojciec wskrzesił Jezusa z martwych. Wzajemność i obopólność między ziemską misją Syna i Ducha wyklucza wszelkie podporządkowanie i jednostronne uzależnienie. Dlatego w teologii Hryniewicza Pięćdziesiątnica nie jest jedynie prostą konsekwencją Wcielenia, ale ma swoją własną rolę do odegrania jako drugi akt Ojca i cel ostateczny trynitarnej ekonomii zbawienia⁸⁰. Pismo Święte przedstawia Ducha Świętego jako Osobę wspólną Ojcu i Synowi. Zarówno zrodzenie Syna, jak i pochodzenie („wyjście”) Ducha Świętego mają to samo odwieczne

⁷⁹ Zob. TENŻE, *Wstęp do wydania polskiego. Duch Święty – mistagog Bożego królestwa*, w: P. EVDOKIMOV, *Duch Święty w tradycji prawosławnej*, Poznań: Wydawnictwo „W drodze” 2012, s. 15 n.

⁸⁰ Zob. tamże, s. 16.

źródło w Osobie Ojca. Różny jest tylko sam sposób pochodzenia⁸¹. Pneumatologia nie jest dla Hryniewicza jedynie dodatkiem do chrystologii. Obydwie powinny wzajemnie się przenikać i dopełniać. Boskim Parakletem jest zarówno Chrystus, na którym spoczywa Duch Święty, jak i sam Duch, który objawia Chrystusa. Można więc, według lubelskiego teologa komunii, jedynie ze czcią podziwiać tę wszechobecną i nierozdzieloną równoczesność działania Osób Boskich oraz ich wzajemną służbę w dziele zbawienia⁸². Jeżeli Biblia mówi o Duchu Świętym, że „od Ojca pochodzi [wychodzi]” (J 15,26), trzeba umieć na tym poprzestać. Autentyczna odwaga intelektualnego myślenia zna granice swojej dociekliwości⁸³.

7. PODSUMOWANIE

Głęboko przeżyta przez lubelskiego teologa komunii jedność i komunijno-komunikacyjny charakter Trójcy Świętej rzutuje bardzo mocno w jego teologii na zaangażowanie na rzecz widzialnej jedności Kościoła Chrystusowego⁸⁴. W głęboko komunijnym rozumieniu osoby jako „istnieniu ku twarzy”, egzystencjalnej relacji i istoty ekstatycznej, Hryniewicz odnajduje źródło determinacji w walce o dialog między ludźmi, teologami, Kościołami, a nawet religiami, konieczność wzajemnej wymiany bogactwa darów złożonych przez Ducha Świętego w Kościołach⁸⁵, nieustępliwość w ratowaniu relacji międzyludzkich oraz więzi z Bogiem za wszelką cenę i na każdym

⁸¹ Zob. tamże, s. 23.

⁸² Zob. tamże, s. 17.

⁸³ Tamże, s. 24.

⁸⁴ Od 1 października 1997 r. do 14 lutego 2005 r. pełnił funkcję dyrektora Instytutu Ekumenicznego KUL. W latach 1979-1984 był konsultorem Sekretariatu ds. Jedności Chrześcijan w Watykanie, a od 1984 do 1994 r. członkiem Komisji Episkopatu ds. Ekumenizmu; w latach 1980-2005 był członkiem Międzynarodowej Komisji Mieszanej do dialogu Teologicznego między Kościołem rzymskokatolickim i Kościołem prawosławnym. Od 1988 r. jest członkiem European Society for Ecumenical Research „Societas Oecumenica”. Był współtwórcą tekstu dokumentu *Charta Oecumenica. Wytyczne dla wzrastającej współpracy pomiędzy Kościołami w Europie*, przyjętego w kwietniu 2001 r. w Strasburgu przez Przewodniczących Konferencji Kościołów Europejskich oraz Radę Konferencji Biskupów Europy.

⁸⁵ Pawłowa nauka o różnorodnych charyzmatkach udzielanych przez Ducha Świętego poszczególne wierzącym dla dobra całości (1Kor 12) może być, według Wacława Hryniewicza, zastosowana także do podzielonych Kościołów. Każdy z Kościołów posiada, według niego, właściwe sobie dary duchowe. Zob. W. HRYNIEWICZ, *Recepcja jako problem ekumeniczny*, w: *Recepcja – nowe zadanie ekumenizmu*, red. W. Hryniewicz, L. Górka, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1985, s. 30.

etapie życia – nawet po śmierci⁸⁶. Tu najprawdopodobniej bije również źródło niepokojenia się z możliwością zerwania istoty natury człowieka jako osoby – „bycia ku twarzy”. Tajemnicy zaś inności i równości Osób Boskich, kryjącej się w samym wnętrzu boskiego życia, sięgają prawdopodobnie początki otwartości, a może nawet pewnego rodzaju zauroczenie Hryniewicza innością i różnorodnością w życiu i teologii. Prawdy te mocno ukazują się w jego otwartości na przebogata w różnorodność komunikację⁸⁷, we wrażliwości na drugiego człowieka⁸⁸, silnej empatii nawet wobec najbardziej zagubionych⁸⁹, jak również w gotowości do wymiany poglądów, docenienia wartości wzajemnego ubogacenia⁹⁰. Tu należy również widzieć pragnienie zachowania koncepcji Kościołów siostrzanych⁹¹, strzeżenia bogactwa różnic liturgicznych, teologicznych czy zwyczajnych praktyk życia chrześcijańskiego⁹². Troska zaś o należne miejsce Ducha Świętego w teologii, znoszenie choćby niewielkich odcieni podporządkowania Synowi, jest być może związana z charakterystyczną cechą teologii Hryniewicza, której skutki daje się zauważać w eklezjologii komunijnej, walczącej wszystkimi siłami o siostrzaność Kościołów przed jakimkolwiek jurydycznym podporządkowaniem⁹³.

⁸⁶ Zob. W. HRYNIEWICZ, *Nadzieja zbawienia a dramat wolności człowieka*, „Studia Theologica Varsaviensia” 33 (1995), nr 2, s. 91-110.

⁸⁷ Zob. TENŻE, *Duchowość całości*, w: *Ku chrześcijaństwu jutra*, s. 750-757; TENŻE, *Dialog jako podstawowa kategoria wiary*, w: *O ekumenizmie w roku wiary*, s. 51-61; TENŻE, *Dialog to konieczność. Otwarta postawa. O tym, czego uczy nas dialog z Bogiem i ludźmi, a także o nadziei z Wacławem Hryniewiczem OMI, specjalistą dialogu ekumenicznego z prawosławiem, rozmawia Marcin Wrzos OMI*, „Misyjne Drogi” 31 (2013), nr 1/157, styczeń-luty, s. 40-41.

⁸⁸ Zob. TENŻE, *Teolog na drogach nadziei*, s. 11-49.

⁸⁹ Zob. TENŻE, *Nadzieja zbawienia a dramat wolności człowieka*, s. 91-110.

⁹⁰ Zob. TENŻE, *Duchowość całości*, w: *Ku chrześcijaństwu jutra*, s. 750-757.

⁹¹ Zob. TENŻE, *Ku teologii Kościołów siostrzanych*, w: *Kościół siostrzane*, s. 336-347; TENŻE, *Konflikty i duch pojednania*, „Tygodnik Powszechny” 28 (1998) z 11 lipca, s. 14; TENŻE, *Kenoza Chrystusa a eklezjologia*, s. 271-300.

⁹² Zob. TENŻE, *Proces recepcji prawdy w Kościele. Jego znaczenie hermeneutyczne i ekumeniczne*, „Collectanea Theologica”, 45 (1975), fasc. II, s. 19-34.

⁹³ Zob. TENŻE, *Papież dla wszystkich chrześcijan?*, „Collectanea Theologica” 48 (1978), fasc. III, s. 195-201; TENŻE, *Proces recepcji prawdy w Kościele. Jego znaczenie hermeneutyczne i ekumeniczne*, s. 19-34.

BIBLIOGRAFIA

- BAZYLI WIELKI: *Ῥοι κατὰ πλάτος (Regulae fusius tractatae)*, w: *Patrologiae Cursus Completus. Series Graecae*, ed. P. Migne, vol. 31, Paris 1857-1866, k. 890-1052.
- HRYNIEWICZ Waław: Współczesna antropologia prawosławna, „*Analecta Cracoviensia*” 4 (1972), s. 217-238.
- HRYNIEWICZ Waław: Hermeneutyczne znaczenie idei bogoczołwieczeństwa w świetle antropologii prawosławnej, „*Studia Theologica Varsaviensia*” 12 (1974), nr 1, s. 263-272.
- HRYNIEWICZ Waław: Proces recepcji prawdy w Kościele. Jego znaczenie hermeneutyczne i ekumeniczne, „*Collectanea Theologica*” 45 (1975), fasc. II, s. 19-34.
- HRYNIEWICZ Waław: Papież dla wszystkich chrześcijan?, „*Collectanea Theologica*” 48 (1978), fasc. III, s. 195-201.
- HRYNIEWICZ Waław: Był i pozostanie moim mistrzem, w: *Tajemnica człowieka. Wokół osoby i myśli ks. Wincentego Granata*, red. Waław Hryniewicz, Lublin: TN KUL 1985, s. 452-455;
- HRYNIEWICZ Waław: Przymioty Kościoła w perspektywie paschalnej, „*Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*” 32 (1985), z. 2, s. 149-159.
- HRYNIEWICZ Waław: Recepcja jako problem ekumeniczny, w: *Recepcja – nowe zadanie ekumenizmu*, red. Waław Hryniewicz, Leonard Górka, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1985, s. 9-36.
- HRYNIEWICZ Waław: *Nasza Pascha z Chrystusem. Zarys chrześcijańskiej teologii paschalnej – t. 2*, Lublin: TN KUL 1987.
- HRYNIEWICZ Waław: Człowiek – istota otwarta na uczestnictwo w Bogu, w: *Bóg naszej nadziei. Szkice teologiczno-ekumeniczne*. t. 1, Opole: Wydawnictwo Św. Krzyża 1989, s. 128-146.
- HRYNIEWICZ Waław: Ku integralnej ontologii osoby ludzkiej, w: *Bóg naszej nadziei. Szkice teologiczno-ekumeniczne*, t. 1, Opole: Wydawnictwo Św. Krzyża 1989, s. 190-204.
- HRYNIEWICZ Waław: *Pascha Chrystusa w dziejach człowieka i wszechświata. Zarys chrześcijańskiej teologii paschalnej*, t. 3, Lublin: TN KUL 1991.
- HRYNIEWICZ Waław: *Ku teologii Kościołów siostrzanych*, w: *Kościoły siostrzane. Dialog katolicko-prawosławny 1980-1991*, Warszawa: Wydawnictwo Verbinum 1993, s. 336-347.
- HRYNIEWICZ Waław: Przyzywanie Ducha. Bizantyjska pneumatologia Symeona zwanego Nowym Teologiem, „*Znak*” 1994, nr 3 (466), s. 4-15.
- HRYNIEWICZ Waław: Nadzieja zbawienia a dramat wolności człowieka, „*Studia Theologica Varsaviensia*” 33 (1995), nr 2, s. 91-110.
- HRYNIEWICZ Waław: Duchowość całości, w: *Ku chrześcijaństwu jutra. Wprowadzenie do ekumenizmu*, red. Waław Hryniewicz, Jan Sergiusz Gajek, Stanisław J. Koza, Lublin: TN KUL: 1996, s. 750-757.
- HRYNIEWICZ Waław: *Tajemnica jedności Kościoła*, w: *Ku chrześcijaństwu jutra. Wprowadzenie do ekumenizmu*, red. Waław Hryniewicz, Jan Sergiusz Gajek, Stanisław J. Koza, Lublin: TN KUL 1996, s. 41-48.
- HRYNIEWICZ Waław: *Pedagogia nadziei. Medytacje o Bogu Kościele i ekumenii*, Warszawa: Wydawnictwo Verbinum 1997.
- HRYNIEWICZ Waław: *Dar Zmartwychwstałego. Pneumatologia prawosławna i jej znaczenie dla ekumenii*, w: *Duch, który jednoczy. Zarys pneumatologii*, red. Marek Marczewski, Lublin: Wydawnictwo „*Polihymnia*” 1998, s. 211-232.
- HRYNIEWICZ Waław: *Konflikty i duch pojednania*, „*Tygodnik Powszechny*” 28 (1998) z 11 lipca 1998, s. 14.
- HRYNIEWICZ Waław: *Chrześcijaństwo nadziei. Przyszłość wiary i duchowości chrześcijańskiej*, Kraków: Wydawnictwo Znak 2002.

- HRYNIEWICZ Waław: Prawda i nadzieja. Relacyjność i eschatologiczna orientacja prawdy w Kościele, w: *Ekumeniczna odpowiedzialność na początku trzeciego tysiąclecia*, red. Leonard Górka, Sławomir Pawłowski, Lublin: Wydawnictwo KUL 2003, s. 253-268.
- HRYNIEWICZ Waław: Dramat wiary Abrahama, w: *TENŻE, Kościół jest jeden*, Kraków: Wydawnictwo Znak 2004, s. 9-29.
- HRYNIEWICZ Waław: Kenoza Chrystusa a eklezjologia, w: *TENŻE, Kościół jest jeden*, Kraków: Wydawnictwo Znak 2004, s. 271-300.
- HRYNIEWICZ Waław: Tożsamość i tolerancja, w: *TENŻE, Kościół jest jeden*, Kraków: Wydawnictwo Znak 2004, s. 363-385.
- HRYNIEWICZ Waław: Nad przepaściami wiary. Rozmawiają Elżbieta Adamiak i Józef Majewski, Kraków: Wydawnictwo Znak 2008.
- HRYNIEWICZ Waław: Teolog na drogach nadziei. Moje doświadczenia chrześcijańskie, w: *Drogi chrześcijaństwa*, red. Bohdan Sławiński, Warszawa 2008, s. 11-49.
- HRYNIEWICZ Waław, KARSKI Karol, PAPROCKI Henryk: *Credo. Symbol naszej wiary*, Kraków: Wydawnictwo Znak 2009.
- HRYNIEWICZ Waław: *Nadzieja leczy. Zamyślenia na każdą porę*, Warszawa: Wydawnictwo Verbinum 2009.
- HRYNIEWICZ Waław: Zbawiciel jest polifoniczny, http://wyborcza.pl/1,76842,5738977,Zbawiciel_jest_polifoniczny.html?fb_xd_fragment#?=&cb=f2467970043df78&relation=parent.parent&transport=fragment&type=resize&height=21&width=120 [dostęp: 24.03.2011].
- HRYNIEWICZ Waław: Wstęp do wydania polskiego. Duch Święty – mistagog Bożego królestwa, w: Paul EVDOKIMOV, *Duch Święty w tradycji prawosławnej*, Poznań: Wydawnictwo „W drodze” 2012, s. 7-25.
- HRYNIEWICZ Waław: Dialog jako podstawowa kategoria wiary, w: *O ekumenizmie w roku wiary. Księga pamiątkowa z okazji jubileuszu 30-lecia Instytutu Ekumenicznego KUL*, red. Przemysław Kantyka, Piotr Kopiec, Marcin Składanowski, (Teologia w dialogu, t. 15), Lublin: Wydawnictwo KUL 2013, s. 51-61.
- HRYNIEWICZ Waław: Dialog to konieczność. Otwarta postawa. O tym, czego uczy nas dialog z Bogiem i ludźmi, a także o nadziei z Waławem Hryniewiczem OMI, specjalistą dialogu ekumenicznego z prawosławiem, rozmawia Marcin Wrzos OMI, „Misyjne Drogi” 31 (2013), nr 1/157, styczeń-luty, s. 40-41.
- JASKÓŁA Piotr: Laudacja z okazji nadania tytułu doktora honoris causa Uniwersytetu Opolskiego o. prof. dr. hab. Waławowi Hryniewiczowi OMI, w: *Doctores Honoris Causa Universitatis Opoliensis*. Prof. dr. hab. Waław Hryniewicz OMI. Prof. dr. hab. Stanisław Celestyn Napiórkowski OFMConv., red. Piotr Jaskóła, Rajmund Porada, Opole: Wydawnictwo Św. Krzyża 2014, s. 12-18.
- KOZA Stanisław J.: Tajemnica jedności i podziału Kościoła. Kilka refleksji ekumenicznych ucznia o swym Mistrzu, w: *Instaurare omnia in Christo. O zbawieniu, teologii, dialogu i nadziei*. Profesorowi Waławowi Hryniewiczowi OMI w 70. Rocznice urodzin, red. Przemysław Kantyka, Lublin: Wydawnictwo KUL 2006, s. 95-100.
- KRĄPIEC Mieczysław A.: *Metafizyka. Zarys teorii bytu*, Lublin: TN KUL 1978.
- NOSSOL Alfons: Ekumenia radykalnej nadziei zbawczego uniwersalizmu. Próba ogólnej charakterystyki paschalnej teologii Prof. Waława Hryniewicza, w: *Instaurare omnia in Christo. O zbawieniu, teologii, dialogu i nadziei* Profesorowi Waławowi Hryniewiczowi OMI w 70. rocznicę urodzin, red. Przemysław Kantyka, Lublin: Wydawnictwo KUL 2006, s. 199-214.
- PIOTROWSKI Eligiusz: Traktat o Trójcy Świętej, w: *Dogmatyka*, tom 4, red. Elżbieta Adamiak, Andrzej Czaja, Józef Majewski, Warszawa: Biblioteka „WIĘZI” 2007, s. 15-320.
- SANDRI Leonardo: List jubileuszowy Watykańskiego Sekretariatu Stanu z racji 70 – tych urodzin ks. prof. Dra hab. Waława Hryniewicza, w: *Instaurare omnia in Christo. O zbawieniu, teologii,*

dialogu i nadziei Profesorowi Waławowi Hryniewiczowi OMI w 70. rocznicę urodzin, red. Przemysław Kantyka, Lublin: Wydawnictwo KUL 2006, s. 5-6.

SOBÓR WATYKAŃSKI II: Dekret o ekumenizmie *Unitatis redintegratio* (21 XI 1964).

SZYMIK Jerzy: Recenzja dorobku naukowego o. prof. dr hab. Waława Hryniewicza OMI w postępowaniu o nadanie tytułu doktora honoris causa UO, w: *Doctores Honoris Causa Universitatis Opoliensis*. Prof. dr hab. Waław Hryniewicz OMI. Prof. dr hab. Stanisław Celestyn Napiórkowski OFMConv., red. Piotr Jaskóła, Rajmund Porada, Opole: Wydawnictwo Św. Krzyża 2014, s. 23-32.

TRYNITARNE PODSTAWY EKLEZJOLOGII KOMUNIJNEJ WEDŁUG WAŁAWA HRYNIEWICZA OMI

Streszczenie

Święta tajemnica jedności Kościoła ma swe źródło w tajemnicy jedności Trójcy Świętej. Dla Waława Hryniewicza Kościół jest ciałem Trzech, istnieje dzięki Trójcy i dla uczestnictwa w Jej życiu. W dogmacie Trójcy Świętej zawarta jest podstawa antropologii chrześcijańskiej. Wszelki byt ma dla Hryniewicza charakter komunijny. Nic nie istnieje poza komunią, nawet sam Bóg. Relacyjność Osób Boskich i miłość są podstawową cechą bytowania samego Boga.

Ontologia osoby stanowi w myśli komunijnego teologa z Lublina podstawę ontologii wspólnoty. Misterium osoby tkwi w tym, że łączy się w niej i utożsamia partykularność (indywidualność) oraz relacyjność i wspólnotowość. Osoba jest egzystencjalną relacją. Być dla Hryniewicza znaczy miłować. Trójca jest wzorem różnorodności, która nie niszczy jedności, lecz ją wzbogaca. Aby ktoś mógł prawdziwie być, winien spełniać dwa warunki: być sobą oraz być w relacji.

Słowa kluczowe: eklezjologia komunijna; trynitologia; Waław Hryniewicz; osoba; perychoreza; relacja; komunikacja; teologia komunii.